

Марциненко К.І., курсант психологічного факультету Інституту кримінально-виконавчої служби;

Науковий керівник: Мамука О.В., викладач кафедри кримінально-виконавчого права Інституту кримінально-виконавчої служби

«ПАНОПТИКУМ» - УТОПІЯ ІСРЕМІЇ БЕНТАМА

1791 року сталася подія, яка суттєво вплинула на уявлення про в'язниці та практичну реалізацію цілей покарання. Ісереція Бентам (1748-1832) подав власний проєкт нової в'язниці, який отримав назву «Паноптикум». Паноптикум (лат. - «pan» - усе, «optican» - бачити) щось_на_зразок_»досконалого соціального інституту», який базується на ідеї постійного контролю та дисципліни [1, с. 65].

Актуальність питань в'язничної архітектури для України обумовлена тим, що в умах сучасного глобалізованого суспільства особливої значущості набувають питання тотального контролю за активністю суспільства в цілому та представників певних соціальних груп.

З англійської мови поняття «паноптикум» (panoptican) перекладається як: 1) зібрання різних незвичайних предметів; 2) оптичний приклад; 3) кругла в'язниця, де будка наглядача побудована в центрі установи [1, с. 66].

М. Фуко описує цей досконалий політичний автомат в якості в'язниці: «У центрі - вежа, навколо її - будівля у формі кільця; великі вікна вежі дивляться на внутрішню частину кільцеподібного будівлі; будівля це складається з камер, кожна з яких займає весь внутрішній об'єм будівлі завширшки; у кожній камері - два вікна: одне виходить всередину, прямо на вікна вежі, інше - зовні, так що денне світло висвітлює всю камеру цілком.

Для того, щоб пристрій запрацював, достатньо помістити в центральну вежу наглядача, а в кожную камеру - душевнохворого, засудженого, робітника або ж школяра» [2, с. 92].

Концепція І. Бентама передбачала, що посадова особа в'язниці буде мати змогу оглядати в'язнів, не сповіщаючи їх, чи перебувають вони під наглядом, чи ні, створюючи таким чином атмосферу «всеохоплюючого пізнання». Цю ідею легкого нагляду І. Бентам запозичив від свого брата, який створив таку систему на своїй фабриці, зустрівшись із проблемами, що були пов'язані з одночасним наглядом за великою кількістю людей [1, с. 66].

Цим визначається головний ефект паноптикуму. Центральною архітектурною фігурою паноптикуму була вежа в центрі кільцеподібної пенітенціарної установи. Мешканці камер, розташованих по периметру установи, перебували під постійним наглядом наглядача. Одночасно вони не мали змоги бачити ні самого наглядача, ані, тим більше, моменту коли він наглядає за ними. Це, на думку І. Бентама, можна було досягти за допомогою жалюзі, які робили наглядача ще більш невидимим для піднаглядних [1, с. 66].

Паноптикум найбільш безпосередньо виражав «розумність дисципліни в камінні», робив архітектуру прозорою для відправлення влади, робив можливим змінити силу або насильницький примус м'якою ефективністю тотального безпрограшного нагляду, збільшував простір відповідно до нової гуманізації кодексів та нової пенітенціарної теорії [2, с. 93].

Підсумовуючи сказане вище, можна зазначити, що розгадка Бентама полягала в тому, що паноптикум - це пристрій з ув'язненими, в якому людськими тілами приводиться в рух прагнення людей знайти втрачену частину самих себе. Слід зауважити, що у 1830-1940 роках паноптикум став архітектурною програмою більшості європейських в'язничних проєктів [1, с. 71].

Список використаних джерел

1. Ягунов Д.В. Пенітенціарна система України: історичний розвиток, сучасні проблеми та перспективи реформування : монографія / Д.В. Ягунов. - 4-те вид., перероб. та доп. - Одеса : Фенікс, 2011. - 446 с.
2. Ягунов Д.В. Пенітенціарні ідеали та пенітенціарна архітектура в механізмах соціального управління/ Д.В. Ягунов // Актуальні проблеми державного управління. - 2005. - № 4(24). - С. 91-95.